

Nemes Nagy Ágnes

IRODALMI SZÉNABOGLYA

Az olvasásról

1981. június

De nem az olvasásról van szó. Hanem a csillapíthatatlan, eleven szellemi érdeklődésről, amelynek az olvasás, az ún. „műveltség” csak a mellékterméke. Kétségbeejtő, mennyire nem tudok szót váltani barátaimmal, író társaimmal arról, ami érdekel. Mert nem olvasnak. Mert túlnyomó többségük ír bár, de eszébe nem jut, hogy olvasson is. A kiválók sem, a nagy tehetségek sem. Pilinszky, aki hónapokon át hurcolt egy-egy könyvet a hóna alatt, és lázasan beszélt az első három oldaláról, de soha nem olvasta el. Mit vihogtunk ezen a – nem is olyan vidám – játékon. Vagy akár Cipi. Aki tündöklő megjegyzéseivel meg valóban sokkal szélesebb gondolataival oly pompásan fedi el, hogy milyen végtelen keveset olvas. Hogy az utolsó költő, akit észrevett, Ady volt, no meg három Kosztolányi-verset is olvasott még valamikor. Hogy újra meg újra előássza Hunyady Sándort és Maughamot, mert fiatalon azoktól még látott valamit. Libabőrös leszek, ha csak meghallom ezt a lázas hitvallását – ötvenedszer – Somerset Maughamról. Nem is beszélve töksüketségéről, ami a verseket illeti. Az már tragikus. Vas Pistát, engem, költőbarátait azzal hoz először keserű dühbe, aztán elvisz a kézlegyintésig. És, istenem, ha nem ért hozzá, hát nem ért hozzá. Van ilyen. De ő ítélkezik, de ő hisz a saját véleményében, ami isten tudja, min alapszik, ami egyáltalán nincs is, mert nem is lehet. *Nem olvassa el*, amiről véleményt mond. Verseket esetében kár is volna elolvasnia, mert dunsztja nincs róla – ugyanakkor természetesen tartja barátai vad érdeklődését a saját írásai iránt. Hisz mindenki ilyen (egy kicsit), de éppen ő... – És ezek a kiválók, akiknek még a tökkelütött hülyeségeit is érdemes meghallgatni, tehetségük titokzatos működése miatt.

Nem is említem az irodalom vadvirágait, dalosmadarait, akik énekelnek, ahogy Isten adta énekelniük, akiknek az „irodalmi élet” abból áll, hogy egymásról pletykálnak. Hja, igen, még abból is áll, hogy belenéznek a frissen megjelent folyóiratokba. Ez az ő tájékozottságuk. De hogy egy könyvet, csak úgy, ni, levegyenek a polcra, hogy – ki tudja, miért – hirtelen vad érdeklődés fogja el őket a szalamiszi csata, a fehértörpe csillagok, a kékcinkék, a magyar jakobinusok, a jambus, Horatius és Vergilius viszonya iránt – az nem fordul elő. Kétségbeejtő, mennyire nem tudok beszélgetni, eszmét *cserélni* velük. Mert nem érdekli őket semmi, csakis saját maguk. Legalább mondanának valamit, amit ők vettek észre a világból! (Az anekdotáikon kívül...) Hiszen velem lehet beszélni, engem fel lehet csigáznni bármivel, főleg személyes irodalmi élménnyel, de a világgal is persze, cigánykérdéssel, strukturalizmussal, focival, szociológiával, új mosóporral, John Stuart Mill-lel. (Őt se olvasta Magyarországon senki, csak én. Mikor kivettem az Írószövetség könyvtárából, kiderült, hogy *én vagyok a legelső olvasója*, a könyvtári karton tanúsága szerint. 1867-es kiadás. Jó, jó, tudom, ez csak egy példány. De jellemző.) Fantasztikus, milyen egyedül vagyok. Nem, nem az individuum ineffabile rejtette mocanásaival – fenét. Az egyszerű, természetes érdeklődéseimmel.

Ott vannak persze a szaktudósok. Az irodalomtörténészek és egyebek. Azok bezzeg olvasnak, mindent tudnak (jó esetben) a szakmájukról. Ők viszont *csak* olvasnak. Irodalmi érzék, élmény, ítélőképesség – de strigiis, quae non sunt. Hátborzongatóak, szaktudásukon a hosszú számárfülekkel.

Csak akkor tudom helyretenni magam, ha eszembe jut egy egészségesebb irodalmi élet. Még saját koromban is voltak alkotókönaim (Rónay, Vas is ilyen lett volna, ha jóban lettünk volna, meg talán még néhány), de a múlt, a múlt megtanít a helyes arányokra. Babits, Szerb, Halász és mások, külföldön is. Ők, hál' isten, egy kicsit többet tudtak, mint én, szellemi étvágyuk egy kicsit nagyobb volt az enyémnél. Előttük boldogan szegyenkezem szerényke érdeklődéseimmel. Ami van, az csak egy fájó akcidencia. Magányom egyik összetevője.

A beszélgetésről

1981. június

Beszélgetés nincs. Megszűnt, kihalt, vége. Mint már többen észrevették. De én most a beszélgetés, az eszmecsere, a jóízű duma egy bizonyosfajta kihalásáról szólok. Az emberek ugyanis beszélnek, csak nem beszél-*get*-nek. Mindenki beszél, beszél, beszél, egy óra hosszat, négy óra hosszat mondja a magáét. És nem veszi észre, hogy monológjába a másik, a partner, a társ még azt is alig tudja beletűzni, hogy: igen, nem, nahát, hja-hja. A lélektan logorrhéának hívja ezt a szellemi betegséget – itt mindenki logorrhéás. Lassú őrjöngés fog el, hallgatva ismerőseim, barátaim eszelős szájmenését, amely nemcsak az úgynevezett „közös” érdeklődésnek, gondolatcserének, nemcsak a normális emberi figyelemnek vet véget, hanem a legegységesebb látszatudvariasságot, az együttélés minimális feltételeit is lábball tiporja. Drága, régi barátom, azzal a régi, prima nevelésével úgy beszél egyvégtében, hogy – ha netán valaki egyetlen mondattal félbeszakítja – gyorsan *lehunyja a szemét*, hogy elviselje a közbeszólást, amit természetesen nem hall meg, és ott folytatja, ahol abbahagyta. Egyszerűen lehetetlen vele érintkezni, minden vonzódásom ellenére, mert az ember csak ritkán bírja kitenni magát személye ilyen semmibevetésének. Teljes önmegtagadással látogatva meg néha, mint egy beteget. És *amit beszél!* Amit az emberek beszélnek! Az ostoba jelentéktelenségeknek, a személyes semmiknek az a halmaza! Kiment, bement, ő akkor azt mondta, de rossz volt a palacsinta, sajtóhibák ötoldalas jegyzéke, ismeretlen személyek teljesen érdektelen ügyei. Háziszármvasok káricálása – állítólag szellemi emberektől. És ha, nagy ritkán, nem káricálás, akkor háromórás előadás arról, amit *ők* gondolnak, *ők* akarnak, *ők* írnak. Maga az önérvényesítő süket erőszak. *Nem veszik észre*, hogy a másik nem szól egy szót sem.

Jó. Régi barátaimtól – néha – eltűrom ezt, mert régiek, öregek, és a barátaim. De nem vagyok hajlandó eltűrni az egész világ szájmenéses pofátlanságát. A múltkor véletlenül beült hozzám egy távoli ismerős, fiatal lány. Másfél órát beszélte egyfolytában. Hogy mi van otthon, mi van a munkahelyén, meg így, meg úgy. Hogyhogy nem tűnt fel neki – úgy a negyvenötödik percben –, hogy én nem beszéllek? Hogyhogy nem jutott eszébe megkérdezni: velem mi van, mit gondolok, mit csinálók, netán mit írok? Nem kívánom vele mélyenszántóan közölni, ugyan, istenem, minek. De mégis, valami halvány álfigyelem, valami hogy vagy, valami apró kérdéscske... És így megy ez állandóan. Nemcsak az általános, eszelős önzés megnyilvánulása ez, hanem lelki cson-

kaság, a beszűkülés beteges foka, a másik ember agresszív letiprása, amit ma már – úgy látszik – a minimális udvariasság, a társadalmi normák legcsekélyebb foka sem fékez. Ahogy öregszem, fáradok, egyre kevésbé bírom, akárcsak a zajártalmat. És ahogy a zajártalom, ez is növekszik. Csökkenő teherbírásom és a növekvő teher együtt – ez valahogy nem megy. Legszívesebben visitanék egy-egy ilyen „beszélgetés” után. És húzódok vissza a magányba. Pedig műfajom volt a társaság.

Mert elfelejtettük az emberi együttélés egyik legszebb, örömszerző lehetőségét, a beszélgetést. A társalgást, az eszmecserét, a kölcsönös érdeklődést. Elfelejtettük, hogy a beszélgetés mű, ha tetszik: műalkotás, amelynek a létrehozásában minden jelenlévő részt vesz. Amikor a kölcsönös figyelem meg a mindenkit érdeklő tárgy légkörében egyre szikrázóbbak, egyre érdekesebbek, egyre boldogabban megnyilatkoznak vagyunk, a gondolatok, a szavak egymáson csiholódnak, egyre több pattan ki a résztvevőkből, amire egyedül nem is volnának képesek, és felépül az az átlátszó, szóbeli mű, ami az igazi társalgás. A társalgás a Gesamtkunst egyik fajtája. De mi már elfelejtettük, sőt naponta megfojtjuk, hülye önzésünkkel eltiporjuk, mint a nemes kézműipar annyi ágát. Így gyilkolva ki életünk egyik természetes gyönyörűségét. Aminek – melleleg – a szellemi-lelki hasznát ki sem lehet számítani.

Rossz társalgás az, amelyből akár csak egyetlen jelenlévő is kimarad. Bannfentes bandatársalgás csak bandában engedhető meg.

Azért is utálok ezt az elnémitő beszédagresszivitást, mert annyira emlékeztet az egész írói pályámra. Mentől többet beszél valaki, én annál inkább elhallgatok. Teljesen elmegy a kedvem, valósággal bedagad a torkom. Az irodalomban: elhallgattattak, és én egyre jobban elnémultam.

A mosoly és szakértelem

Énekelt a neves női kórus, közben pedig a mellettem ülő művészeti szakember megjegyzéseivel szórakoztatott. Nem zavarta, inkább fűtötte, hogy a többi néző olykor idegesen felé pillant. Nézte csak azt a hórihorgast a második sorban – mondta. – Micsoda pocsek pofa... vagy azt a puffadtat, oldalt, azt a disznóképűt... vagy azt az öreget, hogy engedhetnek ide ilyen vén satrafát... az orruk, a fülük, a... Aztán a kórus kivonult, egy nemrég feltűnt énekesnőcsillag lépett a dobogóra. Olyan szép volt, olyan fiatal, hogy egy percre még a szakértőbe is belefagyott a szó; elborult arccal, összehúzott szemmel mustrálgatta a nőt. Az pedig, már a zongora mellől, egy gyors kis mosolyt villantott a közönségre. Ritka vonzó mosoly volt, öntudatos és félénk, kötelességszerű és természetes.

– Gyönyörű a mosolya – suttogtam önkéntelenül.

– Na persze – így a szakértő. – Egy nő, ha még mosolyogva sem szép... eláshatja magát. – Rögtön éreztem: fontos aforizma ez. Egy pálya mélyenszántó összegezése. Szóval egy emberi arc, pláne női arc nem komolyan szép, nem figyelő kifejezéssel, nem csodálkozva, nem fojtott dühvel, nem titkolózva, nem kétségbeesve, nem csúnyán szép, nem beszéd közben vibrálva, nem tavasszal, nem ősszel, nem fasorban vagy alagsorban, nem húsvétisonka-szeleteléskor, nem autót vezetve, nem a szerelemben

vagy magába süppedve – egy női arc – ugyebár – mosolyogva szép. Ezt sikerült leszűrnie a nagy szakértőnek hosszú pályája során.

Kimondta a csúfos mondatot, aztán elmosolyodott. És ezt nem kellett volna tennie. Még ifjúkorában sem lehetett Adonisz, de akkor és ott – mosolyogva – elrémisztő volt. Az az elcsuszamló arc, az a ferde vicser... Ha akkor tükörbe néz, talán, talán nagy nehezen felfedezi a csúnya mosoly fogalmát.

A költő lelke

Nem szeretek beugratni valakit. Nem szeretem a tréfálkozásnak azt a módját, amely félrevezet egy személyt azért, hogy a többiek kuncogjanak a háta mögött. De azért fiatalon velem is megesett, hogy ráadtam a fejem egy-egy ugratásra. Például Tokod-Altárón.

Hogy kerültem Tokod-Altáróra? Ama szép akció során, mely az ötvenes években kiparancsolt minket, írókat az életbe. Vagyis a gyárakba, a vas- és acélműhelyekbe, a termelőüzemekbe. Úgy gondoltuk, abból még nem lesz baj, sőt izgalmas lesz, ha megnézünk egy bányát, legfeljebb nem készül el róla a követelt, halhatatlan költemény. Elmentünk tehát Tokod-Altáróra ketten. De rosszul mértük fel a dolgot: mégis valamiféle bűnbe keveredtünk a bányalátogatással. Az a légkör... no de hagyjuk. Röviden: a bányászok mélységesen utáltak minket, többek között úgy megkúszattak egy kétszáz méteres ereszkén, hogy kilógott a nyelvünk. Még a kultúros is utált minket, aki pedig az efféle látogatásokat szervezte. És nem lett volna célravezető, ha félrevonjuk, és elmagyarázzuk neki irodalompolitikai felfogásunkat. Ezt a helyzetet soha többé, fogadtuk meg, és így is lön.

Már hazafelé tartva sötét kirándulásunkról, az ázott, sötét vasútállomáson csellengtünk, vártuk a vonatunkat. Egyszerre csak a szomorú kis trafikbódé oldalüvegén át megpillantottam egy poros levelezőlapot. Bámulatós lap volt, egy felpolcolt keblű nőszemély valamely fehér klepetusban, talán hálóingben, félig lehunyt szemmel egy szál rózsát szagolgatott rajta. Nyilvánvalóan az Osztrák–Magyar Monarchiából datálódott, legfeljebb az első világháborúból, valóságos unikum. Ezt meg kell szereznünk. Megvettük. De fel is kéne használni. Kiötlöttem, hogy a hihetetlen képeslapot Pilinszky Jancsinak kell elküldeni, megfelelő szöveggel. A következő művet komponáltam rá, szép, iskolás írással:

Kedves Költő!

Nekem nagyon tetszenek a maga versei. Azt mondják, maga szép, fekete fiú! A szénbe nézek és magára gondolok... Minden szombaton itt Tokod-Altárón osztánc van. Nem jönne el egyszer?

Az a barnakislány...

Fojtottan nevetgélünk a lap bedobása után; más nevetnivalónk nem volt. Itthon vártuk a hatást. Egy darabig hiába vártunk. Vagy tíz nap múlva történt, hogy Jancsi benyúlt a belső zsebébe, a szíve fölé, kivette a tárcáját, és kissé remegő, szép, fehér kezével felém nyújtott egy képeslapot. Azt.

– Nézze, milyen érdekes lapot kaptam. Egy bányászlány. Úgy látszik, megérintette

valami a verseimből. És milyen költői: „A szénbe nézek és magára gondolkok” – így Jancsi.

Némileg megdöbbenem. Úgy véltem, a lap félreérthetetlen. Azt vártam, hogy majd jót hathatózunk rajta a Jancsival. Dőre feltevés volt. Nem vettem számításba a költő lelkét.

A költő lelke nagy. Mindent betöltő... Betölti az univerzumot és Tokod-Altárót, minden hat rá és viszont: hat mindenkire. Nincs sem égben, sem földön, sem föld alatt olyan személy, akinek elragadtatása ne volna természetes számára. Mit neki a valószínűtlenség? És mentől jobban tapossák, veszik semmibe az irodalomban, annál inkább hisz. Mindennek, mindenkinek. Az a meglepő, hogy olykor még igaza is van.

Jancsi hitt a képeslapban. Elkerülte a figyelmét, hogy napok óta a bányakirándulásról mesélünk, valamint az is, hogy éppen az ötvenes években járunk, és sehol meg nem jelenő verseit a barnakislánynak nehéz volna ismernie, egyéb körülményekről, például a stílusáról nem is szólván. Nem tehettem mást, nevettem egyet egyedül (nem elég vidáman), s elmagyaráztam neki a históriát. Sanyarú feladat: egy viccet elmagyarázni. Valahogy nem mulatott rajta.

Azóta még kevésbé szeretek beugratni valakit.

(A költő hagyatékából.)

IOWA, 1979

Amerikai napló

Részletek

Szeptember 30.

Kirándulás a Bourjailey-farmra. Csakugyan farm, birkák, tehenek, de lovak nincsenek, sajna. Birkát sütnék nekünk a szabadban, nyílt tűzön forog a hatalmas nyárs. Kedves, régimódi házacska, nincs úgy kikenve-kifenne, mint az itteni villák-lakások. Azt mondják, régen iskola volt, pici kis iskolaház, a farmgyerekek jártak bele. Aztán megvették Bourjaileyék; helyi író, egyetemi tanár a férfi. Eszünk birkahúst, meg amit ki-ki hozott. Thea csinált krumplisalátát, én mindössze kenyérrrel és szőlővel szálltam be a piknikbe. Ezzel is előljártam, mert a többiek semmit sem hoztak, vagy alig. Gyönyörű idő. Az indián nyár utolsó pillanata. Körül dimbek-dombok, erdők, három kicsi tó, az egyik már halott, csupa hinár, de gyönyörű. Csodálatos napfény, azzal a bizonyos lilás árnyalattal, ami mégis az őszet jelenti. Minden zöld még, friss, üde. A fűben valódi bárányganéj, a házban, a teraszon, a ház körül a Writing Program teljes létszáma, nagy hacacaré. Beszélgetek az olasszal, Aldo Rosselivel franciául. Európai entellektüelnek látszik. Ismeri Albinit, Gianni Totiékat.

Bent szól a rádió, a teraszon gyerekek és felnőttek ropják a táncot. Búbajosak a kölykök, egy fekete kislány nyilvánvalóan tánokra született, egy fehér kislánnyal járja.